

Opponensi vélemény Tegye Gabriella Treize récits de femmes (1917–1997) de Colette à Cixous c. MTA-doktori értekezéséről

Előzetes értékelés

Eloolvastam az értekezést, és megállapítottam, hogy megfelel az „MTA doktora” cím elnyeréséhez előírt követelményeknek.

Milyen szempontból vizsgáltam meg az értekezést? Nem vagyok a modern francia irodalom szakértője. Sajnos még az ófranciáé sem, hiszen mindössze egyetlen olyan közleményem jelent meg (Gautier de Coincy egy verses legendájának értékes budapesti töredékét publikáltuk egy tanítványommal), amelyet a nemzetközi szakirodalom számon tart. Így az értekezés francia irodalomtörténeti jelentőségét értékeljék csak opponens-társaim, a hozzáértők. Én csak a magyar irodalom és valamennyire az általános irodalomtudomány felől tudok, és innen is akarok rátekinteni Tegye Gabriella teljesítményére.

A disszertáció tétje

A jelölt tárgya a női epikus irodalom az új Franciaországban (pontosabban Frankofóniában, mert a bemutatott egyik író nő québec-i). Felveti a feminista irodalomtudomány szokásos témáit. Ő is keresi az ún. női hangot, a női beszédmódot 20. századi francia elbeszélő művek narrációs eljárásaiban, és persze érinti a – talán van ilyen – női képzeletvilág lélektani és társadalmi vonatkozásait.

A feminista irodalomtudomány radikálisai számára evidencia, hogy létezik női nyelvhasználat, amely eszerint – per definitionem – a férfiaknak nem áll rendelkezésükre. Ezzel természetesen egyet kell értenünk. Férfi nem írhatta volna meg Csokonai Lili vagy Lónyai Erzsébet műveit.

Öreg embereknek nem újság a nyelv ilyen kisajátítása. Hadd keressék távoli és nagyon igazságtalan – de mégiscsak – párhuzamot a jelenségre a feminizmussal kortárs eszmétörténetből. A Szovjetunióban a kb. 1930-tól uralomra jutó nyelvtudományi iskola, Marr tanítványai azt állították, hogy osztálynyelvek vannak, mert a nyelv a marxista társadalom-modell szerint nem az alaphoz, hanem a felépítményhez tartozik. A marristákat nem zavarta, hogy ha igazuk lett volna, akkor a proletár utókor képtelen lett volna grófok, például Tolsztoj regényeinek megértésére.

A marrizmus tetőzésekor, 1949-ben mondta Simone de Beauvoir, hogy „az ember nem születik nőnek, hanem azzá válik”. Vagyis van egy társadalmi osztály, a női osztály, és a lányokat neveltetésük vezeti ide – de vezethetné elvben máshová is! Szerintem abban, hogy a nemi helyzetbe való beilleszkedés nagyrészt neveltetés kérdése, nincs okunk ellenkezni Beauvoirral – sőt már Freuddal sincs, aki a gyermek szexualitását még nagyon képlékeny holminak találta. Ám ez a női osztály, ez a nem biológiai, hanem társadalmi értelemben felfogott nőnem, a női *gender* aligha különbözhet *nyelvében* is a többiekétől – elvégre a többi társadalmi osztály, a nagytőkéstől a munkásig ugyanazt a magyar vagy német vagy orosz vagy angol nyelvet használja a maga földrajzi, társadalmi, családi és egyéni – de a többiek számára is felfogható – nyelvjárásában, szemben a marristák által sulykolt osztálynyelv-felfogással.

Sztálin a kollektivizálást kísérő népiirtás közben a szájtátiság ellen emelt szót, a kollektivizálás lezajlása után viszont a túlteljesítők ellen, azok ellen írt cikket, akiknek a fejükbe szállt a dicsőség. (Akkor aztán a hóhérokat is kivégezték új hóhérok.) Ugyanilyen képmutató volt a hírhedt cikksorozat, amelyben 1950-ben – másfél évtizeddel azután, hogy Marr ellenfeleit, Jevgenyij Polivanovot és tanítványait eltávolították, száműzték vagy meggyilkolták – Sztálin visszavonta az osztálynyelvek marri tételét. A legjobbkor. Nálunk ugyanis Hadrovics László akadémikus csak

hetekkel-hónapokkal Sztálin első Pravda-cikke előtt publikálta fordításban a *Marr szerepe a materialista nyelvtudomány fejlődésében* c. füzetkét (1950).

Bár manapság errefelé ez ügyben nincsenek kivégzések, mégis azt kívánom, elfogultan, hogy ne legyen igazuk a feminista irodalomtudósoknak, és továbbra se legyenek osztálynyelvek. Ahogy az öreg Sztálin lemondott a proletárok saját nyelvéről, mi is mondjunk le a női genderéről. Platónnal, Janus Pannoniusszal, sőt Karinthyval tartok, akik tulajdonképpen bölcséleti botrányt láttak az ember nemi meghatározottságában. Mondjuk inkább azt, hogy az ember először ember, és csak azután nő vagy férfi. Politikailag is meggondolandó külön nyelvet ajándékozni a társadalmi nemnek. A nyelv nemi egységét tagadni annak a tagadását is magában foglalja, hogy a szellem mindkét nem számára egyaránt hozzáférhető – ez tehát nőellenes vagy férfiellenes dolog is lehetne.

Sietek megnyugtanni a Bíráló Bizottságot, hogy Tegye Gabriella nem feminista irodalomtudós. Nem sorolja magát a feminista irodalomtudomány ama képviselői közé, akik szerint létezik a férfiak írásmódjától lényegileg különböző női írásmód. Béatrice Didier-vel elutasítja a nyelvi feminizmust (11–12): „il est 'peut-être difficile, sinon impossible, de traiter de façon théorique de l'écriture féminine'”.

Lehetséges olyan feminista irodalomelmélet is, amely nemcsak férfi- és női nyelvről vagy írásról beszél, hanem egy lehetséges harmadikról is –

(emlékezzünk vissza Esterházy viccére: „Hölgyeim és Uraim. Kedves hermafroditák.”)¹

–, a platóni androgün vagy a freudi biszexuális gyermek nyelvéről. Hélène Cixous valami ilyesmit nevez „écriture neuve, insurgée”, „bisexuelle”-nek (12), de csak nevezi így. Egy ilyen se nem férfi, se nem női írásmód a szellem beszéde lenne, vélné az ember, valami nagyon tiszta dolog, talán matematika vagy költészet. Cixous program-bisexualitása azonban tagadáson alapuló, agresszív monoszexualitás. Cixous-nak a nyelv nemi meghatározottságát kellene elleneznie, nem a férfiak beszédmódját. Ha a nemi meghatározottság lenne a baja azzal, amit úgy nevez, hogy uralkodó, falloszközéppontú beszéd, akkor nem a női beszédet, hanem a nemileg meghatározatlant kellene vele szembeállítania. Akkor tulajdonképpen gyökeresebben tagadná a férfibeszédet is, mert mindjárt magát a férfi/nő nyelvi oppozíciót is opponálná.

Tegye Gabriella – ritka érdem! – tárgyilagosan, úgy foglalkozik a feminista irodalomtudománnyal, hogy közben nem válik szekértolójává, sőt vitatkozik vele. Tanulmányozza, ismerteti, de nem dicsőíti.

Módszer és eredmény

Lehet, hogy Hélène Cixous-nak igaza van, és létezik női írás. Tegye Gabriella műve elolvasásának tapasztalata ezt az állítást szerencsére nem támasztja alá. A tökéletes értekezőnek természetesen nincs neme. Ha igaz lenne az, hogy a logikus érvelés képessége, a racionalitás férfias, az emocionalitás pedig nőies, akkor ezt a logikus osztályozásokban szembetűnően gazdag értekezést férfi kellett volna, hogy írja.

Amennyire nem érződik a művön a szerző nemi meghatározottsága, annyira érződik viszont rajta második, választott szellemi hazája. A régi, klasszikus *thèse*-ek szellemében lényegében csak francia nyelvű szerzőket idéz. Érdekes, hogy anyanyelvén sem talált tanulmányt, amelyből narratológiai ötletet meríthetett volna.

A szerző ily módon saját írói gyakorlatával is megcáfolja a társadalmi csoportokhoz rendelhető nyelvhasználat dogmáját, hiszen – ha előítéleteinkre hallgatnánk – írásmódja alapján akár francia férfinak is vélhetnők.

1 http://dia.pool.pim.hu/xhtml/esterhazy_peter/Esterhazy_Peter-Rubens_es_a_nemeuklideszi_asszonyok.xhtml

Mintaszerű módszertanában is franciás. Francia nyelvterületen a szláv eredetű újstrukturalizmus alig talált ellenállásra. (Emlékszik-e még valaki a Racine-vitára és az újkritika-vitára a 60-as évek közepén?) Az újstrukturalizmus helyzetét megkönnyítette, hogy egyben-másban megfelelt az explication de texte évszázados iskolai hagyományának, és jól illeszkedett a legerősebb francia bölcséleti hagyományhoz is, a racionalizmushoz. Jacques Derrida, hiába volt párizsi lakos, benyomásom szerint kevésbé hatott Párizsban, mint akár a magyar egyetemeken. Hans Georg Gadamer műve, az *Igazság és módszer* előbb jelent meg magyarul, mint franciául. A posztmodernnek mondott bölcsélet és tudomány bírálata, az amerikai Alan Sokal és a belga Jean Bricmont könyve, az *Intellektuális szélhámosságok* eredetileg föltehetőleg franciául íródott, legalábbis egy évvel előbb (1997) jelent meg franciául, mint angolul. Az Oulipo, közelebbről Jacques Roubaud irodalomelméleti köre, a Centre de poétique comparée (vagy Cercle Polivanov) egyenesen az orosz formalisták követőjének tartja magát.

Tegyey Gabriella jellegzetes francia egyetemi emberként a francia újstrukturalizmus hagyományának folytatója. Miközben nem veszi át a feminista irodalomelmélet babonáit, sem a sajátos női nyelv tételét, sem a forradalmi retorikát, aközben tökéletesen egyetért a 20. századi irodalomelmélet legfőbb tételével – azzal, hogy az irodalom tisztán nyelvi alkotás. Minden elemzése szövegközepontú, ahogy száz év óta tanácsolják az orosz formalisták. Az utolsó nagy francia újstrukturalistának, Gérard Genette-nek tartozik a legtöbbel, Tegyei narratológiájának fogalomkészlete – még ott is, ahol eredeti, például a „transposition générique” esetében (244, 247 sq.) – Genette rendszerén alapul.

Micsoda banalitás – mondhatná bárki –, mi az újdonság a szövegközepontú, nem életrajzi érvelésen alapuló irodalomszemléletben? Semmi, valóban semmi – csak hogy ebben a (meggyőződésem szerint helyes) irodalomszemléletben Tegyei egyre magányosabb. Senki sem fordult szembe az orosz formalisták, cseh strukturalisták, lengyel integrálisták érveivel – műveik csupán feledésbe merültek. A *New Literary History* köre vagy még inkább az *Intellectual History Review* irányzata nem kedvez a strukturalista hagyatéknek. Tegyei Gabriella idősebb pályatársai, akik ifjú korukban, az 1960-as és '70-es évek fordulóján részt vettek az újstrukturalizmus magyarországi harcaiban az ideológikus irodalomtudomány ellen, immár maguk is megváltoztak. Hankiss Elemérből szociológus lett, Bojtár Endréről történetíró, Szegedy-Maszák Mihály érdeklődése pedig egyre erősebben az akkori ösellenség, az írói életrajz felé fordul. Sikeres új könyvében Veres András azzal a Kosztolányi-tanulmánnyal foglalkozik, amelyben a költő írástudatlanoknak bélyegezte az Ady jelentősége körüli vita szereplőit *éppen amiatt*, mert a vita nem volt szövegközepontú, mert Adynak nem költői műfogásait, nem poétikáját vizsgálta, hanem életét, azt, hogy Ady „hazaáruló-e, vagy sem, nemzetközi-istentelen-e vagy fajához szító, hű magyar”. Veres András minden ízében mai, a mai közönséghez szóló könyvének sikerét azzal magyaráznám, hogy szerzője még ezt a tanulmányt is életrajzi alapon elemzi, a „mindentudó narrátor” (Bezeczky Gábor kifejezése) szemszögéből, végtelen műgonddal feltárva a Kosztolányi írása mögött sejtethető életrajzi mozgató rugókat.

Van tehát hírértéke annak, ha megállapítjuk, hogy Tegyei Gabriella érvelése sohasem alapul az életrajzokból hozzáférhető „tényeken”. Az én szememben érték az, hogy valaki hű marad az irodalomtudomány e strukturalista eredetű – de bölcséletileg is megalapozott – megkötéséhez, ahhoz, hogy érveink a tárgyalt szerzőnek sohasem életrajzán, hanem mindig szövegein alapulnak.

Kiváló megoldásnak tartom, hogy azokban a biografizmusra csábító esetekben, amelyeket Genette „homodiégétique”-nek nevez, Tegyei Gabriella elegánsan elkerüli a tényleges író-életrajz csapdáját. Mindkét Colette-elemzésében Philippe Lejeune „önéletrajzi paktum”-fogalmát hívja segítségül (38). Lejeune javaslata kiválóan használható elméleti segédeszközt nyújt arra, hogy az irodalomkutató az önéletrajzias elbeszélésből csupán azt a *fiktív* önéletrajzot rekonstruálja, amelyet a szerző az olvasó számára művében előállított (lat. fingere = fizeket készíteni, előállítani), és ne kelljen törődni azzal, hogy ez az életrajz a kevésbé hozzáférhető valóságos (pontosabban a művön

kívüli) életben miként is zajlott le.

Nem akarok túlozni, ma is vannak iránymutató kutatók, például Kulcsár Szabó Ernő, akik továbbra is lebecsülik azt, ami az életrajzból hozzáférhető, és továbbra is hívek a kétségbevonhatatlan és közvetlenül hozzáférhető tényhez, a szerzői szöveghez. Tegyei azonban semelyik itthoni irányzathoz sem sorolható oda teljesen. Amit a legjobban szeretek könyvében, az az, hogy módszeres, elméletileg meg van alapozva, de irodalomelmélete nem száraz, nem fegyelmező, nem olyan, amely vizsgáztatja az írói gyakorlatot, hanem olyan, amely maga vizsgázik, állandóan, a műelemző gyakorlatban.

A könyvnek ez a legerősebb tulajdonsága: a feszes, alapjában újstrukturalista módszertan kifinomult, árnyalt és mélyreható műelemzésekkel való kipróbálása és igazolása. Pontosan ilyen elemzések tették az 1970-es években, az irodalomtudomány aranykorában annyira népszerűvé az irodalomelméletet az egyetemi hallgatók körében. Kiemelem a *Mandarinok* elemzéséből az 50. lapon olvasható táblázatot, a könyv egyik nagyszerű teljesítményét. Az időbeli szerkezetet – ha már epikáról van szó, milyen legyen a szerkezet, ha nem időbeli – a táblázat négy oszlopa a következőképpen ábrázolja. Az első oszlop, mely a fejezetszámokat tartalmazza, voltaképpen csak indexelés, csak az adatok lokalizálását szolgálja. A második a regény cselekvényének abszolút kronológiáját adja (azt, hogy mikor játszódik az illető fejezet), a harmadik a tartamát (hogy mennyi idő telik el a fejezeten belül), a negyedik végül az olvasónak a fejezet átolvasására fordított szubjektív idejét méri – lapszámokban. El kell ismernünk, az ilyen módszerességgel és pontossággal kinyert adatokra épített következtetések bizalmat ébresztenek.

A könyv végkövetkeztetését is táblázat kíséri (247), s ez szorosan kötődik a történetmondás eljárásait katalógusba szedő Genette-hez. A szerző óvatosan még meg is próbálkozik a genette-i leltár kiegészítésével, úgy, ahogy kell. A női írásmód jellegzetességeit összegyűjtve rendszerezi őket, azzal a tudományos eljárással, következetes módszerrel, ahogy már a strukturalizmus öregapái, az *Isztoricseszkaja poetyika* Veszeloovszkija, a „nevek nélküli művészettörténet” Wölfflinje követelték a maguk területén, és ahogy követőik teszik azóta is Propp dinamikus mesekatalógusától a magunk régimagyarversforma-leltáráig. Közel érzem magamhoz ezt a könyvet. Ha Tegyei Gabriella Hébert detektívregény-transzformációinak elemzésekor nem használná föl Vlagyimir Proppot (152), akkor is közel érezném, de így végképp. (Azt már meg sem említem, hogy Genette melletti másik elméleti alapszerzője a nagyszerű Jean Rousset; engem is ő indított el a verskötet-kompozíció kutatásában.)

A női művek kiválasztott korpuszának finom végigelemzése egyrészt a genette-i (de módosított) intertextualitás-tipológia alapján kitöltött táblázatot eredményezte, másrészt seregnyi további közös vonást, pontosabb metaforával: színt, a történetmondás olyan műfajainak, mint a napló, a levélregény, a fejlődésregény, az íróregény, a zenei elvek szerint szerkesztett história műfaj történetének női átszínezését, s a szerző ezenközben olyan jellegzetes fő témák felbukkanását is regisztrálta, mint, hogy messzebb ne menjünk, a halál.

Összefoglalóan: Tegyei Gabriella értekezésének fő erénye (1) a finoman árnyalt, az egyes művekhez hajlékonyan illeszkedő elemzések, (2) a mégiscsak végigvitt, egységes módszertani logika. A kettő együtt: fegyelmezettség, a tudományos megkötések feltétlen tiszteletben tartása. Tegyei Gabriella a szó legszigorúbb értelmében véve is: tudós.

A vizsgált művek összeállítása

A vizsgálat alá vont művek jegyzéke egy szempontból kissé meglepett, ami talán csak abból ered, hogy nem foglalkozom 20. századi francia epikával, és így kívülállóként tekintek az anyagra. Colette-et vagy Beauvoirt persze olvastam, Annie Ernaux-ra (egy felkavaró kisregény, a *Passion simple* szerzőjére, akit a disszertáció valamiért nem tárgyalt) néhány éve maga a disszertációs hívt fel

a figyelmemet, és az ő ajánlására sőt az ő példányát olvastam el – de sok mindennel most, e bírálat készítésekor kellett megismerkednem. Ám járatlanként sem tudom leküzdeni hiányérzetemet, és pusztán kíváncsiságból megkérdem a jelöltet, hogy miért hagyta el a 20. század francia nyelvű írónőinek reprezentatív szemlájéből a legismertebbet. Az egyetlen, akinek több mint egymillió példányban megjelent regényét az egész világon ronggyá olvassák.

Tudom, hogy pornográfiáról van szó – de ez miért ellenérv? Az ókori pornográfiát követő humanista irányzat a 15. században nagy tiszteletnek örvendett. Guarino ferrarai iskolájában Martialis idevágó epigrammáinak és a kortárs Beccadelli *Hermaphroditus*ának utánzása kötelező lecke volt, s ebben a kamasz Janus Pannonius is szép sikert aratott. A franciaországi irodalmi hagyományból sohasem tűnt el a humanista malackodás műfaja. Tegye Gabriella értekezésének anyaga a 20. század elején kezdődik. A művelt francia irodalmárok az időtájt is megbecsülték a pornográfia mestereit. Maga Apollinaire szerkesztette a *Les maîtres de l'amour* klasszikus pornográf sorozatát. Ő látta el előszóval a sorozat legtöbb darabját, a *Fanny Hill*-t is, az *O története* egyik mintáját, sőt ő maga is írt (attól félek, talán nem túl jó) pornográf regényt. Ma már a Bibliothèque de la Pléiade-ban is kiadják a 18. századi francia libertinusok gyűjteményét. Kritikai kiadásban jelenik meg Sade.

Márpedig az *O története* (mert erről van szó) semmivel sem nem pornográfabb, sem nem gyengébb, mint a *Bölcselet a hálósobában*. Közismert, hogy 18. századi előzményei között Sade anti-nevelésiregényei mellett Diderot *Apácáját* is megtaláljuk. Kevésbé nyilvánvaló, de annál érdekesebb, hogy az *O történetét* mély gondolati rokonság fűzi kedvenc francia értekezőm, a 16. századi Étienne de la Boétie posztumusz tanulmányához *Az önkéntes szolgaságról*. Nem akarok remekmű-volta mellett érveket felsorakoztatni; annak nem itt a helye. Az *O történetét* a francia irodalom jelentékeny alkotásai közé befogadó, úgyszólván kanonizáló vita különben is lezajlott már az 1950-es években. Igaz, akkor még nem volt egészen bizonyos, hogy a szerző nő. (Sőt Albert Camus egészen bizonyos volt abban, hogy a szerző férfi.) Ma már – Dominique Aury anyasági nyilatkozata (aveu de maternité?) óta – tudjuk, hogy a női álnév – Pauline Réage – csakugyan női szerzőt takart.

A franciák nem olyan szemérmesek az ilyesmiben, mint mi magyarok. Hadd hozzam fel példának Gustave Courbet sokáig dugdosott, ma viszont leghíresebb festményét, amely egy női nemiszervet naturalista részletességgel mutat be szemlélőjének. A kép eredetileg Hatvany Ferencé volt, aki 1947-es emigrációjakor ezt az egyetlen vagyontárgyát vihette magával. Következő tulajdonosa a pszichológus Jacques Lacan lett. Jelenleg a Musée d'Orsay tulajdona, a múzeum állandó reklámja, szinte védjegye. A képet *A világ eredete* fennkölt címen emlegetik. A cím nyilvánvalóan fügefalevél akarna lenni, hiszen a kép nem valaminő eredetjelképet ábrázol, hanem azt, amit.

A pornográf jelleg tehát ma már ugyanúgy nem kizáró ok, ahogy a 15. századi humanizmusban sem lett volna az. Akkor viszont miért zárult ki Pauline Réage világhírű műve az értekezésből, annyira, hogy – ha figyelmesen olvastam – említés sem történik róla? Hiszen a tárgyalt kritériumok alapján is, de a vizsgálati anyagból kinyert eredmények tekintetében is nagyon odaillt volna.

A hősnő belülről érzékelt teste (az értekező szerint fontos közös vonása ez a tárgyalt női irodalomnak (236 sq) nem játszik-e különösen fontos szerepet az *O történetében* is? Vagy próbáljuk csak rá tréfából a híres, pornográf regényre Hélène Cixous megállapítását a (női?) írásról, amelyet az értekezés a következőképpen foglal össze (205): „Disciple de Derrida, Cixous affirme en effet « la bisexualité potentielle » de l'écriture. Cette bisexualité n'est pas celle de l'androgynie, censé incarner le mythe de la « totalité », mais celle d'un sujet double, multiplié, dispersé.” Hát nem tökéletesen ráillik-e mindez az *O történetére*, különösen, ha a többfélévé, természetesen biszexuálissá is átalakuló regényhős-nő merész megkettőzésére gondolunk a regény utolsó mondataiban?

A kérdést – hogy ti. miért nem tárgyalja Pauline Réage irodalmi munkásságát az értekezés – komolyan gondolom. Elvégre nem, mondjuk, Françoise Sagan ponyváinak elemzését hiányolom, hanem egy máris kanonizált főműét, amely óriási hatása révén alighanem kimutatható módon járul hozzá a jelenkori euroatlanti mentalitástörténet alakulásához. Hangsúlyozom, hogy kérdésem nem tapintatosan kérdésnek álcázott ellenvetés, hanem valóban csak kérdés. Feltevésem szerint Tegyeey Gabriella a feminizmus hatására tartózkodott Pauline Réage elemzésétől. O tárgyá teszi önmagát, s ezzel a feminizmus szerint lealacsonyítja. A női test – sőt lélek – tárgyként való használata, amely az *O történetének* középpontjában áll, hozzávetőleg olyan viszonyban áll a feminizmussal, mint az ördög a szenteltvízzel. Kíváncsi lennék a jelölt válaszára: vajon nem a feminista irodalomtudomány (esetleg önkéntelen) követése játszott-e szerepet abban, hogy Pauline Réage-zsal mostohán bánt? Ezt annál fontosabb lenne megtudnom, mert egyébként gyakran érzek elégedetlenséget a feminista irodalomtudománnyal kapcsolatban, és Tegyeey Gabriella igen nagy erényének tartom, hogy az ő túlzásaiktól távol tartotta magát.

Feminizmus

A dzsendőrség (Szentpéteri Márton tréfája a *gender studies*-ra) újabban Magyarországon is megerősödött. Vannak komoly intézményei, sőt a CEU-n önálló tanszéket kapott. E tanszék munkatársai hírlapi kiáltványban közösen léptek fel a második iraki háború ellen, amely elkergette a diktátort, demokratikusan választott parlamentbe szorította a síitákat, szunnitákat és kurdokat, új alkotmányt kényszerített az Iraki Köztársaságra, pontosan úgy, ahogy annak idején fegyveres erőszak, háborús vereség révén jutott új alkotmányhoz a Harmadik Birodalom vagy a Felkelő Nap országa is. Az új alaptörvénynek hála az iraki parlamentben asszony minden harmadik képviselő. Feministának ez ellen tiltakozni az én szememben erkölcsileg kérdéses.

Nem lehet eléggé méltányolni, hogy Tegyeey Gabriella műve nem tartozik a divatáramba. Anélkül tanulmányozza a női irodalmat, hogy beleesnék a két kínálkozó csapdába, amelyet oly kevesen kerülnek el.

Először: elhárítja magától azt a forradalmi retorikát, amelyet a feminizmus a marxizmustól örökölt. A nyugati típusú képviseleti demokráciát nem történelmi okok nélkül, de helytelenül becsüli le sok feminista. A 18. század elején megalakult szabadkőműves páholyokban minden ember szabadságának és jogegyenlőségének, a páholyon belül pedig a tagok testvériségének elvét hirdették, de a nőket – bár embervoltukat nem vonták kétségbe – nem eresztették be a páholyokba, és a nők utóbb, a szabadkőművesek által kezdeményezett demokráciákban sem kaptak, nagyon sokáig, szavazati jogot. Ez a szégyenletes történelmi körülmény viszont nem teszi elfogadhatóvá azon feministák álláspontját, akik a nők kollektív jogaiért harcolnak, az egyén emberi jogaiért viszont nem. Felháborító az euroatlanti civilizációt érő feminista bírálat azok részéről, akiknek a jogi egyenlőtlenségen alapuló társadalmakkal, a nőket megalázó keleti és déli zsarnokságokkal alig van vitájuk.²

Másodszor: elhárítja magától az esszencializmust: nem törekszik arra, hogy a szellemnek legyen egy jól azonosítható, női szakasza, hogy legyen olyan nyelv, amelyen csak nőírók szólalnak meg, férfi írók nem. Disszertációjában világosan leszögezi (236): „les grands novateurs du roman moderne comptent, certes, autant d’hommes que de femmes de lettres – aussi la transgression des canons littéraires en vigueur ne constitue-t-elle pas, du moins en elle-même, un trait spécialement ‘féminin’”. A disszertáció megjelenése után közzétett, magyar nyelvű könyvecskéje nem fordítása, hanem lényegesen rövidített és a magyar közönség számára átdolgozott változata az értekezésnek. Az utóbbiban még egyértelműbben fogalmaz: „tagadjuk tehát a női beszéd és az általa kirajzolódó képzeletvilág radikális specifikusságát” (104).

2 Fuchs Anna, *Feminista félelem a szabadságtól*, ÉS 2009, 22. sz.

Ha a női irodalomban nincs is valami nagyon egyszerűen meghatározható sajátosság, amely elválasztaná a férfiak irodalmától, azért mégis vannak árnyalatnyi különbségek, amelyek együttesen bemutatva igencsak meggyőzőek. A női teremtőerő (Tegyey Gabriella Virginia Woolf e szavát használja) különbözik a férfiéétől. Elemzéseivel a szerző ezt rekonstruálja. A könyv sok szempontú, finoman árnyalt, érzékeny, részletes és mély elemzéseinek nyomán nem más, hanem maga az olvasó az, akiben Tegye Gabriella elemzései nyomán ennek a női teremtő szellemnek a képe, pontosabban mozaikképe, összeáll.

Nem csoda hát, ha olvasójában, bennem a könyv igen jó benyomást keltett.

Az opponensi vélemény vége felé a bírálók javaslatot szoktak tenni a disszerensnek a további munkára. Mivel nem hiszek a specifikusan női történetmondásban, és Tegye Gabriella sem hisz benne, azt hiszem, hogy ő ebben a jelentékeny művében nemcsak megközelítette, hanem lényegében elérte a maximumot. Valószínűtlennek érzem, hogy lényegesen több nőies vonást lehetne felfedezni a tárgyalt írók műveiben. Az újra-kanonizálás egy másik útját ajánlanám a szerző figyelmébe: a női olvasói szerep elvállalását. Tekintsen rá női szemmel a modern francia irodalom történetére, tökéletesen függetlenül attól, hogy annak szerzői melyik nemhez tartoznak, és hozzon létre új, a női szerepeknek megfelelőbb irodalmi kánont.

Zárásul elmondok egy bátorító példát. A régi magyar irodalom tehetséges kutatója, Tóth Tünde érdekes észrevételeket tett a 16. századi históriás ének női és férfiszerepeivel kapcsolatban, olyanokat, amelyek a túlnyomó többségükben persze férfi irodalomtörténészek figyelmét korábban elkerülték. Tóth Tünde az újabb magyar irodalommal kapcsolatban is tesz néhány nőies megjegyzést. Párhuzamba állítja például Toldit és Édes Annát azon a – szerintem tökéletesen jogos – alapon, hogy egyiküknek sincs nyelve. Az őket ért sérelmeket azért nem tudják szavakkal lereagálni, mert nem tudnak beszélni. Mindketten kénytelenek a tettek mezejére lépni. János vitéz ellenben nemcsak a tettek embere, hanem, ha a helyzet úgy hozza, a szavaké is. E női irodalomtörténész tanulmányának elolvasása óta egyre inkább úgy vélem, hogy az iskolai olvasmányok között a János vitéznek sokkal szilárdabb a helye, mint a Toldinak. Toldi legszembetűnőbb tulajdonsága, attól félek, az, hogy Nagyon Erős Ember. Akkor már inkább a másik Arannyal tartok:

*Így – vézna, ügyetlen testi dologra –
Adtam fejem a bölcs tudományokra,
Barázda helyébe' szántván sorokat,
Nem kérkedem ezzel, mert azt se sokat.*

Végleges értékelés

Miként előrebecsátottam, Tegye Gabriella kiváló könyvet írt, amely egyszerre tesz eleget két ellentmondó követelménynek: elemzései egyfelől produktívan és hajlékonyan illeszkednek a megvizsgált művekhez, másfelől szigorú elméleti megalapozottságú módszertanon alapulnak. Nem kétséges előttem, hogy e műve alapján a szerző megérdemli az MTA doktora címet.

Kérem az értekezés nyilvános vitára bocsátását.

Budapest, 2013. febr. 28.

Horváth Iván